

KLEDING VAN DE PROFETEN

Piet Schelling

Mantels van onthulling en verhulling

Over roeping en identiteit

Kleren maken de man, luidt het gezegde. Is dat in de bijbel ook zo? Er zijn veel bijbelverhalen waarin kleding een rol speelt. In dit artikel kijkt Piet Schelling naar zogenaamde mantelteksten en dan vooral naar personen die van mantel verwisselen, toegespitst op het verhaal van Elia en Elisa. Wat zeggen die mantels ons?

Dr. P. Schelling is predikant te Monster en oud-hoofdredacteur van Interpretatie. Van zijn hand verscheen eerder o.a. Werkwoorden in de Bijbel; dit voorjaar kwam Daar word je beter van! Geloof, ziekte en gezondheid uit.

Het is zondagmorgen, in Zuid-Afrika. Ik ben uitgenodigd een kerkdienst in een township bij te wonen. Van alle kanten lopen bewoners naar de plaats van de samenkomst. Wat me opvalt, is hun kleding. Mannen in donker kostuum gestoken geflankeerd met wit overhemd, vrouwen gehuld in kleurrijke gewaden. Een paar dagen geleden was ik er ook. Toen waren ze heel anders gekleed. Hun kleding weerspiegelde hun zware en armoedige bestaan. Vandaag is het zondag. Voor even verlaten zij hun uitzichtloze bestaan en trekken zij kleren aan die waardigheid uitstralen. Gisteren waren zij niemand. Vandaag, op zondag, tellen zij mee. Deze dag betekenen zij wat, voor God, voor elkaar en voor hen zelf. Hun kleding getuigt ervan.

Kleding als onthullende omhulling

Kleding verhuult de naaktheid van mensen. Maar tegelijkertijd onthult kleding veel over wie mensen zijn of willen worden. Wat wij dragen, vertelt een verhaal over ons. Dat is altijd zo geweest, overal.

In het kader van haar proefschrift onderzocht de antropologe Janet van der Does de kledingwijze van drie Senegalese dorpen – een animistisch, een islamitisch en een christelijk dorp – waarvan de bewoners allen dezelfde etnische afkomst hebben. Zij vroeg zich af of de manier van kleden in die dorpen invloed heeft op lichaamshouding en gedrag, en wat het verband is met de godsdienst van de dragers van die kleding. Zij concludeert dat lichaamshouding, kleding en levensvisie samen een cirkel vormen. Het wereldbeeld schrijft bepaalde kleding voor en het lichaam brengt het wereldbeeld in praktijk.¹

Wat hier lokaal in Senegal gebeurt, heeft universele trekken. Kleding heeft grote invloed op ons bestaan en spreekt een eigen taal. Zij ontvouwt elementen van de identiteit van de drager of draagster. De buitenkant onthult de binnenkant, kleding kan iemands positie of situatie verraden. In de Bijbel komen we dat ook tegen.

In dit artikel wil ik kijken naar de wisseling van kleding bij Bijbelse personages, met extra aandacht voor de mantel van Elia, die hij overdraagt aan zijn opvolger Elisa. Maar eerst enkele voorbeelden van kledingwisseling.

Als de farao Jozef uit de gevangenis laat halen met het doel farao's droom te verklaren, trekt het koninklijke personeel Jozef andere kleren aan (Gen. 41:14). Behalve dat hij uit eerbied voor de machthebber netjes gekleed moet zijn, zit er ook dit aspect in: zijn positie van gevangene wijzigt zich in die van droomuitlegger, en dat komt tot uiting in de kleren die hij draagt. Even later, wanneer Jozef de droom naar tevredenheid heeft uitgelegd, stelt de farao Jozef aan tot heerser over Egypte en ook deze grote omwenteling in Jozefs leven gaat gepaard met het aantrekken van nieuwe kleren (41:40-44). Overigens speelt kleding een belangrijke rol in de verhalencyclus rondom Jozef. Vaak worden wendingen in zijn leven en dat van zijn omgeving tot uiting gebracht in verandering van kledij.²

Boeiend is het moment waarop Jezus de blinde Bartimeüs, die aan de kant van de weg zit, laat roepen (Mar. 10:50). De blinde man doet drie dingen: hij werpt zijn mantel af, springt op en gaat naar Jezus. Nu kunnen we zeggen dat hij zijn mantel van zich afschudt omdat hij snel bij Jezus wil komen. Maar ik denk dat de handeling met de mantel meer zegt. Verwijst het uittrekken van de mantel niet naar een nieuw bestaan? De daad van de mantel achterlaten, opstaan en gaan getuigt van groeiend inzicht. Het gaat hier om meer dan fysieke blindheid. Het afwerpen van de mantel heeft een relatie met het afvallen van de schellen van zijn ogen. Hij legt zijn oude leven, zijn oude identiteit af. 'In einem symbolischen Akt wirft Bartimäus die Blindheit ab, die ihm umhüllt hat wie ein Mantel! Man könnte sich geradezu vorstellen, dass ihm jetzt Jesus den Mantel der Nachfolge umlegt, so wie einst Elia dem Propheten Elisa...'³

De mantel van Samuël

Een ander 'mantelverhaal' treffen we aan in 1 Samuël 28. We zien daar een schets van koning Saul, angstig voor en vertwijfeld over de toekomst. Hij weet niet waar hij het moet zoeken. Hij wil vastigheid, maar zij is er niet. Ooit was de profeet Samuël met zijn godswaarden de grond onder zijn voeten. Samuël is gestorven. Saul is alleen. Ten einde raad zoekt hij houvast bij een vrouw die de geesten

¹ Bodywork: dress demeanour and world view in the south of Senegal, Amsterdam 2001.

² Zie o.a. Genesis 37:3-4, 23, 31-33 (let op vers 34, waar Jakob zijn mantel scheurt bij het zien van de met bloed besmeurde kleding van Jozef); 38:14, de kleding van Tamar; 39, het kleed dat Jozef bij Potifars vrouw achterlaat; 45, Jozef geeft zijn broer nieuwe kleren.

³ Aldus Ursula Früchtel, Mit der Bibel Symbole entdecken, Göttingen 1991, p. 526.

van doden kan bezweren. Zie hem daar lopen, in de nacht, vermomd. Zijn kleren moeten hem onherkenbaar maken. Zijn koninklijk gewaad heeft hij afgelegd. Wie hij is (geworden), omhult hij in andere kleren (meervoud *bègèd*). Hij vraagt de vrouw Samuël op te roepen. Aldus geschiedt. Zij ziet een oude man, gehuld in een mantel (*mèlèl*). En Saul begrijpt dat het Samuël is.

De eerste keer dat we lezen van Samuëls mantel is tijdens zijn opleiding in de tempel: zijn moeder brengt hem jaarlijks een kleine mantel, door haar zelf gemaakt, als ze samen met haar man gaat offeren in de tempel (1 Sam. 2:19). Een ontroerend tafereel: moeder Hanna die bij aankomst de mantel, die zij thuis heeft genaaid, te voorschijn haalt en hem overhandigt aan haar jongen. En de jongen loopt het komende jaar met 'moeders' mantel rond, wat de innerlijke band tussen beiden benadrukt. Het betreft de mantel over de priesterlijke linnen lijfrok. Elk jaar zet Samuël een stap verder in het proces van zijn inwijding van de priesterlijke en profetische roeping. De jaarlijkse jas symboliseert dat proces.

Die mantel herkent Saul, hij had die al eens eerder vastgegrepen en daarbij was er een stuk van afgescheurd, wat volgens Samuël aangaf dat zo eens het koningschap van Saul zou worden losgescheurd (1 Sam. 15:27). Saul had zo'n zelfde mantel – er staat hetzelfde Hebreeuwse woord – gedragen en ook bij hem was er een stuk afgescheurd, stiekem door David (18:4). Uitermate boeiend om de taal van de

kleding rondom deze persoon te volgen. Kleding die verhult en tegelijkertijd onthult, kleding die maskeert en ontmaskert.

In het scheuren van kleding – teken van rouw en boete – zit ook een vorm van wisseling van kleding vanwege verandering van iemands omstandigheden. De Tora schrijft voor dat een melaatse met gescheurde kleren moet rondlopen, zichtbaar voor iedereen. Dit gescheurde gewaad laat zien wie hij nu is: een treurende, die zich onderscheidt van anderen en hun laat zien dat hij een verwerpene is. Ooit zag zijn kleding er anders uit, maar toen wás hij anders. Ook degene die een onheilsboodschap brengt scheurt soms zijn mantel, waarmee hij aangeeft dat zich een ramp over iemand of een volk gaat voltrekken.⁴

Gewaden verraden en verhullen, verbergen en maken bekend. Kleding weerspiegelt wie de mens is, hetzij hij zich wil laten kennen, hetzij hij zich wil verstoppen. Maar steeds is de identiteit in het geding.

Overdrachtelijk gewaad

Hoe sterk de verbinding tussen kleding en de positie (de situatie, het innerlijk) van de drager is, komt naar voren in de overdrachtelijke betekenis van kleding. Beeldend is de uitdrukking dat de Geest mensen met het oog op een bijzondere taak bekleedt. De

Foto: Pauline Jongenelen
Kerkdienst in Tanzania

⁴ Voor meer voorbeelden, zie C.J. den Heyer en P. Schelling, *Symbolen in de bijbel*, Zoetermeer 2004, blz. 235v.

Geest legt zichzelf als een mantel om mensen heen. Jammer genoeg wordt het werkwoord *labasj* niet altijd met 'bekleden' vertaald.⁵ Door letterlijk te vertalen komt de symboliek optimaal tot haar recht.

Job, die niet wil capituleren voor de suggestie van zijn vrienden dat er een relatie ligt tussen zijn voor-malig gedrag en zijn lijden, blikt terug op zijn leven vóór de ramp en zegt:

'Met gerechtigheid bekleedde ik mij en kleepte die mij – als mantel en tulband was mijn rechtvaardigheid' (29:14; Naardense Bijbel).

Met andere woorden: Job duidt zichzelf als een mens die altijd heeft geleefd uit en in de juiste houding tegenover God en mensen. Wie hem zag, zag het goede.

De dichter van Psalm 109 roept in zijn ellende hoopvol uit dat zijn tegenstanders worden gehuld in een mantel van schande en schaamte. Hij zal de dag prijzen dat God hun kleding van grootheidswaanzin zal uittrekken om hen vervolgens te omhullen met een mantel die verachting oproept.

Er zijn meer voorbeelden te noemen van overdrachtelijke mantels, ook in het Nieuwe Testament. De garderobe van Israëls taalschat is kleurrijk. We laten het hierbij en richten ons op de profeten.

Profetische taal

Verandering van kleding vervult bij de profeten de functie van de verbeelding van politieke veranderingen. Zo zien we Jesaja op een dag met schaarse kleding rondlopen als verwijzing naar de ophanden zijnde situatie van weggevoerde ballingen (Jes. 20:1-6). Jeremia krijgt van JHWH de opdracht een linnen gordel om te doen en die vervolgens te verbergen in een rotsspleet. Als hij hem later ophaalt blijkt de gordel beschimmeld te zijn, waaraan JHWH de boodschap koppelt dat zó het volk zal ondergaan (Jer. 13:1-11). Met een variatie op het gezegde 'de kleren maken de man' kunnen we zeggen: de kleren maken het woord of het woord maakt de kleren. Dat wil zeggen: in de kleding horen we de stem van de hemel. Wisseling van kleding kan specifiek de houding van JHWH tot uitdrukking brengen. We zien dat in het nachtvisioen van Zacharia, in hoofdstuk 3: smerige kleding wordt vervangen door feestelijke kledij als teken van schuldige naar verlost bestaan.

Een bijzondere profetenmantel komen we tegen rondom het afscheid van Elia en de installatie van Elisa, beschreven in 1 Koningen 19:19-21 en 2 Koningen 2:1-18. De mantel speelt in deze verhalen een cruciale rol. We zullen enkele facetten daarvan belichten.

Op de berg Horeb krijgt Elia, die kort daarvoor in moedeloosheid was ondergegaan maar door hemelse

aanraking weer was opgestaan, een nieuwe opdracht. Hij moet twee koningen en 'Elisa tot profet in jouw plaats' zalven. Van een zalving van de twee koningen door Elia horen we niet meer. Wel lezen we dat hij na het vertrek van Horeb Elisa 'vindt', wat meer recht doet aan de grondtekst dan het werkwoord 'aantreffen' (NGB en NBV). We horen daarin dat hij hem gezócht heeft, wat aangeeft dat hij meteen gehoor geeft aan de opdracht Elisa te zalven. Waarom hij dat als eerste doet terwijl die opdracht als laatste wordt genoemd, weten we niet. Laat het misschien iets zien van Elia's behoefte zo snel mogelijk zijn profetisch werk te stoppen? Als dat zo is, dan werkt zijn wanhoopskreet in de woestijn - 'Het is genoeg!' - door.

Elia vindt Elisa op het land, waar hij aan het ploegen is. Twaalf span zijn bezig, wat laat zien dat het bedrijf van Elisa's vader groot is. Elisa komt, zo mogen we aannemen, uit een welgesteld gezin. Elisa is bij het twaalfde span. Daarmee zegt de verteller dat hij de leiding over de ploegers heeft.

Elia komt bij Elisa langs⁶ en werpt zijn profetenmantel over diens schouders. Er wordt niet over zalving gesproken, maar wellicht mogen we de zalving breed opvatten, in de zin van: overdragen van kracht met het oog op een opdracht. Geen enkel woord, alleen dit gebaar. Een indringend en verstrekkend gebaar. Immers, wie zijn mantel geeft, geeft zichzelf.⁷ Het overdragen van zijn mantel staat vrijwel gelijk met het overdragen van zijn identiteit,

Foto: Anton Sinke
Kathedraal Troyes (Frankrijk)

⁵ Zie o.a. Richteren 6:34 en 2 Kronieken 24:20; de NBV heeft 'kwam over' en de NBG 1951 'vervulde'. Anders de Naardense Bijbel, met 'bekleden'.

⁶ Het Hebreeuwse woord is 'avar, zoiets als 'voorbijgaan'; zoals JHWH Elia voorbijging, zo gaat Elia nu Elisa voorbij (1 Kon. 19:11 en 19).

namelijk de profetische identiteit. In die mantel schuilt de profetische geest. Nu Elia Elisa met die mantel omhult, brengt hij Elisa binnen de ruimte van die geest. Misschien zegt die mantel nog meer. Was Elia zojuist niet in nauw contact geweest met de Eeuwige en had hij toen niet zijn gezicht verborgen in de mantel, die bloot stond aan het licht van de Eeuwige dat geen mensenoog kan verdragen? Welnu, het is *déze* mantel waarmee Elisa bekleed wordt. Elisa heeft vanaf nu deel aan het spreken van God. Zijn leven zal afgestemd zijn op dat wat God tot het volk te zeggen heeft.

Hoe reageert Elisa op dit gebaar? Er wordt hem niet gevraagd: Elisa, wil je mij als profeet opvolgen? Nee, de jonge boer wordt voor een voldongen feit geplaatst. Hij is zich meteen bewust wat hier gaande is. De mantel om zijn schouders zegt: jij wordt mijn opvolger! Die woordeloze stem komt zo dominant over Elisa's leven dat hij geen nee kan zeggen. Positiever gezegd: hij wordt overrompeld en geraakt. Hij verlaat meteen de ploegers en dieren en rent Elia achterna. De laatste had inderdaad in het voorbijgaan de mantel over hem geworpen en was doorgelopen. Slechts één ding wenst de boerenzoon nog te doen – zijn vader en moeder kussen. Een aandoenlijk tafereel, vol ontroering en schoonheid. In die kus ligt een nauwelijks te peilen wereld opgesloten. Ouders moeten hun kind loslaten, het kind staat op een kruispunt. Zijn weg scheidt zich van de weg van zijn ouders. Elia beseft dat, want hij zegt: 'Ga heen en keer terug, want wat heb ik je aangedaan?' Dat laatste zinsdeel suggereert dat Elia heel wat teweegbrengt in het bestaan van de zoon en ouders.

Niet alleen kust Elisa zijn ouders. Hij doet meer. Hij neemt het span runderen, slacht het, kookt het vlees op het vuur van het hout van de ploeg. Runderen en ploeg heeft hij niet meer nodig. Dat bestaan laat hij achter zich. Met dit ritueel markeert hij de overgang die zich nu voltrekt. Het is een scherpe overgang. Met het vertrouwde breekt hij, het onbekende gaat hij tegemoet. De maaltijd die hij klaarmaakt voor het volk, is een afscheidsmaal. Nu kan hij, zoals de verteller zegt, Elia volgen en hem dienen (1 Kon. 19:21). Zijn positie is voorlopig die van leerling.

Daarna horen we lange tijd niets van Elisa. Hij lijkt als leerling zich te verschuilen achter de meester. Wachtend op het moment dat de meester afscheid neemt en hij zijn taak zal overnemen. De roeping mag dan resoluut geweest zijn, hij krijgt ruim de tijd om in het profetenambt 'te groeien'.

In 2 Koningen 2 horen we weer van Elisa. Dat is op het moment dat Elia de aarde gaat verlaten. Elia vertrekt vanuit Gilgal naar Betel, van Betel naar Jericho, van Jericho naar de Jordaan. Tot driemaal toe zegt hij, voor hij naar de andere plaats gaat, tot Elisa: blijf

jij toch hier! En even zo vaak antwoordt Elisa krachtig: nee! Wat beiden drijft om zo te spreken, vertelt de tekst niet. Wil Elia zijn leerling niet confronteren met het einde? Wil Elisa zijn meester niet achterlaten? Hoe ook, zij blijven aan elkaars zijde, tot het uiterste.

Bij de Jordaan gekomen, slaat Elia met zijn mantel op het water, zodat er een looppad komt en zij naar de overkant kunnen gaan. Nadat Elisa van Elia een wens mocht doen – een leven in de kracht van Elia's geest – wordt Elia opgenomen. De twee worden gescheiden. Een zeer pijnlijke ervaring, zeker voor Elisa, want, zo horen we, hij scheurde zijn kleren in tweeën. Daarna raapt hij de mantel van Elia op; deze was van hem gevallen bij het afscheid. Hij keert terug naar de Jordaan en daar worden zijn profetenambt en de kracht die van Elia op hem is overgegaan, bevestigd. Net als vader Elia, slaat zoon Elisa – voor de laatste was de eerste zijn vader geworden – met de mantel op de Jordaan, en zie, het water verdeelde zich naar twee kanten. Elisa weet: de geest van Elia, gevisualiseerd in de mantel, rust op mij. Zo vervolgt hij zijn weg, gekleed in het gewaad van zijn voorganger.

Elisa gaat precies de omgekeerde richting die zojuist Elia was gegaan: hij trekt de Jordaan over, komt in Jericho, verschijnt in Betel en komt daarna in Gilgal.⁸ Een richting die herinnert aan de intocht onder leiding van Jozua.

Opmerkenswaardig is het gebruik van het werkwoord gaan (*halak*) rondom het verhaal van de roeping en het afscheid. Eerst horen we vijf keer het werkwoord klinken waarvan Elia het subject is,⁹ vervolgens treffen we het driemaal aan met Elisa als subject,¹⁰ daarna verschijnt het driemaal met beiden als subject¹¹ en daarna gaat Elisa zijn weg alleen.¹² Beiden hebben zij alleen de weg van hun roeping moeten gaan, een korte fase gingen zij gezamenlijk. We proeven bij allebei iets van eenzaamheid die soms grenst aan melancholie. Wat hen verbindt is dat zij in hun eenzaamheid weten van de nabijheid van de Eenzame.¹³ Maar evengoed is er de mantel, door beiden gedragen en geraakt door de Onzichtbare, als een onlosmakelijke band.

⁷ Zie ook 1 Samuël 18:3-4 waar Jonatan bij het afscheid van David zijn overkleed met wapens aan David geeft. Dit gebaar getuigt van diepe verbondenheid met David en laat zien dat Jonatan zijn 'mogelijkheden' overdraagt aan zijn vriend.

⁸ De eerste drie plaatsten staan vermeld in 2 Koningen 2, de laatste in 2 Koningen 4.

⁹ Zie 1 Koningen 19:3,4,8,15,19.

¹⁰ Zie 1 Koningen 19:20,20,21.

¹¹ Zie 2 Koningen 2:1,6,11.

¹² Zie 2 Koningen 2:25 en vele teksten daarna.

¹³ Vgl. Joseph B. Soloveitchik, *De creativiteit van de Halacha*, Hilversum 1989, blz. 87.